

In memoriam Raimo Pohjola

21. IX 1942 – 9. X 1923

Raimo Pohjola sündis 21. septembril 1942 Lääne-Soome läänis Satakunta maakonnas Huittises. Käimas oli Jätkusõda ja koos paljude teiste Soome sõjaaja lastega viidi ta varjule Rootsi, kus leidis ajutise kasupere Jämtlandis. Seal õppis ta kiiresti ära rootsi keele ja unustas emakeele peaaegu täiesti.

Tulnud pärast sõda tagasi Soome, lõpetas Raimo Turu lütseumi ja astus 1961. aastal Turu ülikooli ajalooeaduskonda, kus kaitses 1967. aastal filosoofiakandidaadi kraadi üld- ja Soome ajaloos. Juba õpingute ajal sai Pohjola ajalooeaduskonnas assistendi koha ja töötas aastatel 1968 ning 1970–1971 lektorina. Pohjola akadeemiline õpetaja ja eeskuju oli üldajaloo professor,

tuntud Baltimaade ajaloo uurija Vilho Niitemaa, ja nii valis ta oma litsentsiaaditöö teemaks baltisakslaste rahvusliku liikumise 19. sajandi keskpaigas. Saadud stipendium võimaldas tal aastatel 1968–1970 ennast täiendada Stockholmis ja Göttingenis. Ta kuulus Göttingeni ülikoolis baltisakslasest professori Reinhard Wittrami loenguid ja sealsamas asuv *Staatliches Archivalager* oli paik, kus ta sageli istus, sest sinna olid jõudnud sõja ajal evakueeritud Tallinna Linnaarhiivi arhivaalid. Tema litsentsiaaditöö jäi aga valmimata, sest selgus, et üks saksa ajaloolane oli juba enam-vähem samal teemal oma tööd kirjutamas. Õppereisil omandatud teadmised, kogemused ja keeleoskus kulusid muidugi edaspidises arhiivitöös marjaks ära.

1972. aastal sai Pohjolast esialgu Soome Riigiarhiivi koosseisuväline uurija ja seejärel arhivaar, 1973. aastal täitis ta ajutiselt Turu maakonnaarhiivi juhataja ülesandeid. Sooritanud kõrgema arhiivieksamid, kinnitati Raimo Pohjola 1975. aastast Joensuu maakonnaarhiivi juhatajaks. Kümmeaastane järgneva aasta jooksul elas ta sisse nii kohalikku ellu ja ajalukku kui ka praktilisse arhiivitöösse. Kui Soome Arhiivühing korraldas 1976. aasta mais õppematka Tallinna ja Tartusse, et tutvuda Eesti arhiividega, sai alati rõõmsameelne ja vastutulelik Raimo Pohjola tuntuks ka Eesti kolleegide hulgas.

Naasnud 1985. aastal Joensuust Helsingisse ja asunud taas tööle Riigiarhiivi, esialgu osakonnajuhatajana, oli ta juba kogenud arhivaar, kelle tegevus hõlmas Soome arhiivielu korraldamise kõrval ka rahvusvahelist koostööd. Ajavahemikus 1985–1993 oli Raimo Pohjola ühtlasi Soome Arhiivühingu (*Arkistoyhdistys*) esimees. Praktilise arhiivitöö kõrval tundis ta sügavat huvi arhiiviteoreetiliste küsimuste vastu, pidades sel teemal ettekandeid ja avaldades artikleid.¹

Foto: P. Pillak

¹ Vt R. Pohjola. Akti ja dossier. Kahden keskeisen käsitteen taustasta ja käytöstä. – Arkisto. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 1. Helsinki, 1983, lk 129–147; R. Pohjola. The Principle of Provenance. Report from the first Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance 2–3 September 1993. – Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet 10. Borås, 1994, lk 87–91.

Eesti keeleski on Raimo Pohjola sulest ilmunud pikem arhiiviteooriale pühendatud artikkel.²

Tänu Eestis alanud vabanemisprotsessile avanes 1980. aastate teisel poolel võimalus luua Soome arhivaaridega juba tõiseid otsesidemeid. 1989. aastal alustas uuesti tegevust Eesti Arhivaaride Ühing, mille nõukogude võim oli likvideerinud. Ühingu esimeseks rahvusvahelise koostöö projektiks oli Soome kolleegide vastuvõtmine sama aasta septembris. Õppereisi korraldanud Soome Arhiivühingu esimees Raimo Pohjola kirjutas: „Vestlustes vahetati avameelselt arvamusi Soome ja Eesti arhiivide koostööst. Ühingu esindajad arutasid koostöövõimalusi ja toodi välja mitmeid mõtteid. Alustuseks lepiti kokku, et 1990. aasta kevadel toimub ühine arhiiviseminar Helsingis. Oli mitmeid võimalusi tutvuda Eesti kolleegidega. Osa olid juba varem tuttavad. Külalislahked vastuvõtjad olid juba esimese päeva õhtul korraldanud tutvumisõhtu ja viimasel päeval lahkumispeo äsja renoveeritud Tallinna Linnaarhiivis, mis jätsid reisist osavõtjatele unustamatu elamuse. Eestis kogetud innustav optimism ja avatud õhkkond liigutas sügavalt soomlasi.“³

See kokkusaamine pani aluse edasisele tihedale koostööle Eesti ja Soome arhivaaride vahel, ka allkirjutanu tutvus Raimoga algas just siis. Raimo oli üks tegusamaid sillarajajaid Eesti ja Soome arhiivide ning arhivaaride vahel. Arhiivialane koostöö põhjanaabriga oligi esialgu võimalik vaid ühingu vahel, sest Eesti kuulus ju siis veel ikka Nõukogude Liitu, kellega Soomes oli sõlmitud riikidevaheline arhiivialast koostööd reguleeriv leping, mis mingit autonoomset Eesti-Soome arhiivialast koostööd ette ei näinud.

1990. aasta novembris toimus Helsingis Eesti-Soome arhiiviseminar, korraldajateks *Arkistoyhdistys* ja Eesti Arhivaaride Ühing. Paljudele Eesti arhivaaridele oli see esimene võimalus oma silmaga näha, kuidas toimib nüüdisaegne arhiivindus vabas maailmas. Seminari Soome-poolne korraldaja Raimo Pohjola kirjutas: „Kokkuvõtteks võib öelda, et seminar andis ennekõike ülevaate mõlema maa arhiivinduse olukorrast. Eestlastele võiks kasuks tulla soomlaste kogemus tehnika, eriti arvutite kasutamisel. Arhiiviseadus, mis Soomes annab selge võimaluse juhatada ja kavandada ametiasutuste arhiivide moodustamist, võiks olla kasutatav ka Eestis.“⁴

Eesti arhiivid olid 1990. aastate alguses vägagi haletsusväärnes seisus: arvutid olid siin veel peaaegu täiesti tundmata, terav puudus oli ladina tähestikuga kirjutusmasinatest, kogu arhiivisüsteemis oli vaid üks paljundusaparaat. Soomes seevastu olid arvutid juba kirjutusmasinad kõrvale tõrjunud. Nii jõudsidki need abi korras Eestisse ja leidsid siinsetes arhiivides tänuväärset kasutamist veel aastaid. Sama lugu oli kalkulaatorite, mikrofilmide lugemise aparaatide ja suure hulga vajaliku teatmekirjandusega, mis Eesti arhiivide vahel ära jagati. Palju aastaid teenis Eesti Arhivaaride Ühingu, Arhiiviametit ja Riigiarhiivi 1990. aasta suvel Soome Arhiivühingult ja Ajaloo Seltsilt saadatud Xeroxi paljundusmasin. Üks aktiivsemaid Eesti arhiividele vajaliku abi saatmise korraldajaid Soomes oli Raimo Pohjola.

Eesti-Soome arhiivialane koostöö ja vastastikused visiidid üha tihenesid ja Soomes käies pakkus Raimo ja Marja Pohjola kodu mulle alati lahkelt peavarju. Nii oli see ka sel korral, kui olin kutsutud 200. jalaväerügemendi ehk siis soomepoiste mälestusmärgi avamise tseremoonial Soomes Luumäel 18. augustil 1991. Järgmisel varahommikul ehmatas Raimo mind teatega, et Moskvas on toimunud putš. Pidime sõitma koos Turusse, et seal ülikoolis koostöövõimalusi arutada. Teel Turusse arutasime muidugi tekkinud poliitilist olukorda, mis oli kurjakuulutatav: tankid liikusid Venemaalt Eesti poole ning side ja liiklus välismaailmaga olid katkenud. Raimo pakkus, et kui asi nii edasi kestab, võin ma esialgu tema juures

² R. Pohjola. Max Lehmann ja provenientsipõhimõtte areng. – *Tuna* 2016, nr 3, lk 61–78.

³ R. Pohjola. *Arkistoyhdistys* tutustui Viron arkistolaitokseen ja virolaisiin kollegoihin. – *Yleisarkistojen Tiedotuksia* 1989, nr 3, lk 1–2.

⁴ R. Pohjola. *Arkistoyhdistyksen virolais-suomalainen arkistoseminaari* 12.–15.11.1990. – *Yleisarkistojen Tiedotuksia* 1990, nr 3, lk 19.

elada, seejärel aitab ta mul Soomes leida nii arhiivitööd kui ka omaette elukohta. Õnneks ei olnud seda südamest tulnud lahkete pakkumist vaja kasutada – mõni päev hiljem sain astuda Helsingis laevale, et pöörduda tagasi vahepeal iseseisvuse taastanud Eestisse.

Soome ühes teiste Põhjamaadega toetas igati Eesti ja ka teiste Balti riikide jõudmist rahvusvahelisele arhiivinduse areenile. 1992. aasta kevadel tegin koos Raimo Pohjola ja Pirkko Rastasega kaasa mälestusväärse reisi mööda Eesti, Läti ja Leedu arhiiviasutusi, mille eesmärgiks oli saada ülevaade olukorrast Baltimaade arhiivinduses, rahvusvahelise koostöö käivitamine ning eriti toetusvajaduste ja Põhjamaade-poolsete abivõimaluste väljaselgitamine. Reisi põhjal valminud raporti esmane tulemus oli Põhjamaade toetus Balti riikidele Rahvusvahelise Arhiivinõukogu liikmeks saamisel ja osalemisel 1992. aasta septembris Montrealis toimunud rahvusvahelisest arhiivikongressist.

Eesti Ajalooarhiivis toimus 1993. aasta kevadel ja sügisel kaks järjestikust üleujutust, mis olid põhjustatud amortiseerunud küttesüsteemist. Siingi tuli hädas olevale Eesti arhiivile appi Soome riik. Soome haridusministeeriumi abi ja tänu sellele ka Eesti valitsuse reservfondist leitud raha võimaldasid vana küttesüsteemi Ajalooarhiivis uue vastu välja vahetada ning restaureerida veekahjustusi saanud arhivaalid. Kogu seda keerulist finantsilist ja tehnilist operatsiooni korraldas ja koordineeris Soome poolt jällegi Raimo Pohjola.

1994. aastal sai Soome Riigiarhiivist Rahvusarhiiv ja Raimo Pohjolast selle koolitusjuht. 1995. aasta oktoobris Pärnus toimunud dokumentide väärtuse hindamisele pühendatud Põhja- ja Baltimaade ühisseminari Soome-poolne korraldaja oli taas Pohjola ja tema toimetamisel ilmus ka seminaril peetud ettekannete kogumik.⁵ Kui Soome arhiivinduse senised juhid 1996. aastal enam-vähem korruga pensionile jäid, langes praktiliselt kogu riigi arhiivitöö juhtimine mõneks ajaks Pohjola õlgadele. 1997. aasta 1. märtsil nimetas uus riigiarhivaar Kari Tarkiainen Raimo Pohjola arhiivinõunikuks, sellel ametikohal tegutses ta kuni pensionile jäämiseni 2007. aastal. Uue aastatuhande alguses osales Raimo aktiivselt Soome esindajana Euroopa Liidu maade DLM (pr *Data Lisible par Machine*, masinloetavad dokumendid) foorumi võrgustiku töös. Raimo Pohjola laiahaardelisest arhiivitööst annab põhjaliku ülevaate tema isikufond Soome Rahvusarhiivis (VAKKA-318155.KA), mis sisaldab dokumente aastatest 1969–2006.

Soomest saadud koolitus ja *know-how* on Eesti arhiivinduse arengule tõhusalt kaasa aidanud. Eesti arhivaaridel oli mitmete aastate vältel suurepärane võimalus täiendada end Arno Rafael Cederbergi stipendiumi toel, mille asutamiskirjutati Helsingis alla 6. augustil 1997. Cederbergi stipendiumi hingeiks oli alates selle loomisest jällegi Raimo Pohjola, kes korraldas aastatel 1997–2003 stipendiaatide vastuvõtmist ja koostas neile vastavalt nende erialasele spetsiifikale ja individuaalsetele huvidele õppekavad.

Raimo omandas hea eesti keele, mis võimaldas tal eestikeelseid arhivaale ja tekste mitte üksnes lugeda, vaid pidada ka auditavaid ettekandeid ja osaleda arhiivialastes diskussioonides. Keeleõppeks andis tōuke Eesti ajaloolaste-arhivaaride Rein Helme ja Indrek Jürjoga sõlmitud kihlvedu, mille peale Raimo läks eesti keele kursustele. Kursustel käies hakkas Raimo mulle esitama eesti keele grammatika kohta nii keerulisi küsimusi, et jäin neile tihti-peale vastuse võlgu. Muidugi võitis kihlveo Raimo. Tegelikult kaotajaks osutusin mina, kes ma olin kihlveo tunnistaja, sest olin ilma jäänud olulisest võimalusest soome keelt praktiseerida – edaspidi rääkis Raimo minuga eesti keeles. Küll vaatas Raimo endiselt üle minu soomekeelsete ettekannete, kõnede ja artiklite tekste, andis neile lihvi ja sära. Raimo on eesti keelt rikastanud ühe uudissõnagagi – „vihmab“ – selle asemel et ütelda „vihma sajab“.

Raimo jälgis suure huviga Eesti arhiivinduses toimuvat ja selle tagamaade paremaks mõistmiseks ning tulevikusuundumuste täpsemaks tabamiseks süvenes ta väga tõsiselt Eesti

⁵ Baltic-Nordic archival seminar on appraisal and disposal in Pärnu October 11–13, 1995. The National Archives of Finland, 1997.

arhiivinduse ajaloo uurimisse. Ta pidas neil teemadel ettekandeid ja avaldas põhjalikke artikleid.⁶ Kuna Raimo oli Tartu arhiivis sage külaline, ristiti Vahi tänava hoidla valmides üks sealseid külalistubasid „Raimo Pohjola sviidiks“, kus ta võis oma uurimisretkedel peatuda.

Oma teadmisi Eesti arhiividest jagas Raimo Soomes nii kolleegidele kui ka arhiivuurijatele. 2007. aasta novembris pidas ta Soome genealoogidele ettekande „Viron arkistot suomalaisen suku- ja henkilöhistorian tutkimuksen lähteinä“, milles käsitles Eesti arhiivide ajalugu ja arengut, rääkis riiklikest arhiividest, Tallinna Linnaarhiivist, perekonnaseisumeti arhiivist, samuti uurijate jaoks olulistest trükitud abimaterjalidest ja internetis leiduvast. Ettekande vormistas ta ka artiklik.⁷

Raimo osutas hindamatut abi Teise maailmasõja ajal Soome sõjaväes teeninud ligi kolme ja poole tuhande Eesti vabatahtliku saatuse väljaselgitamisel ja nende mälestuse jäädvustamisel. Paljude aastate jooksul külastasime koos Soomes paiku, mis olid seotud soomepoistega. Soome Rahvusarhiivis aitas ta mul leida soomepoiste sõjateed kajastavaid dokumente. Raimo uurimiskabiin oli aastaid ka minu uurimiskabiiniks, kus oli võimalik rahulikult uurimistöösse süveneda, kuid vajaduse korral alati Raimolt mõne keerulisema dokumendi dešifreerimisel abi küsida või uusi toimikuid tellida.

Raimo Pohjola aitas korraldada Eesti Muinsuskaitse Seltsi poolt Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks koostatud näituse „Eesti riigipead“ eksponeerimist 2018. aasta lõpus ja 2019. aasta alguses Soome Rahvusarhiivis Helsingis ning selle osakondades Turus ja Hämeenlinnas. Ta oli ka näitusega kaasnenud soomekeelse trükise „Viron valtione päämiehet 1918–2018“ üks tõlkijaid ja toimetajaid.

Raimo Pohjola oli valitud nii Soome Arhiivühingu kui ka Eesti Arhivaaride Ühingu auliikmeks. Eesti Vabariigi president tunnustas teda 2004. aastal Eesti-Soome arhiivialase koostöö edendamise eest Maarjamaa risti IV klassi teenetemärgiga ja Eesti Muinsuskaitse Selts 2019. aastal pikaajalise Eesti-Soome ajalooalase koostöö korraldamise eest teenete-medaliga.

Raimo Pohjola oli plaan kaitsta Turu ülikoolis doktoridissertatsioon pealkirjaga „The creation of Estonian national archival service and its development from 1917 to 1936“ (Eesti riikliku arhiiviteenistuse loomine ja selle areng 1917–1936). Oma doktoritöö koostamisega oli ta tegelenud juba palju aastaid, eriti intensiivselt pärast pensionile jäämist, ja see oli tal lõpetamisjärgus. Samuti oli meil koostöös Raimoga plaanis välja anda kirjastuse Ilmamaa „Eesti mõtteloo“ sarjas professor Cederbergi artiklite kogumik, milleks Hando Runnel oli ettepaneku teinud juba mitme aasta eest. Raimo tahtis aga enne ära kaitsta oma doktoritöö. Ta oli uurimistöös väga põhjalik ja täpne, lihvis iga lauset ja tahtis ka arhiiviviited veel üle kontrollida. Selleks oli tal Tartus Soome Instituudi kortergi reserveeritud, kuid siis algas pandeemia ja plaanitud Tartusse sõit lükkus edasi. Seejärel ilmnisid terviseprobleemid. Raimo Pohjola lahkus meie hulgast raske haiguse tagajärjel oma kodus Helsingis käesoleva aasta 9. oktoobril. Tema ärasaatmine perekonna, sõprade ja kolleegide ringis toimus 11. novembril Helsingis Hietaniemi krematooriumi kabelis.

Eesti on kaotanud ühe oma suure sõbra – Raimo Pohjola.

Peep Pillak

⁶ Vt nt R. Pohjola. The Estonian Archives Service between Different Archival Traditions. – Estonian Archives in the European Context. Papers of the Conference in the Tallinn City Archives on September 15–16, 2005. Tallinn: Estonian Society of Archivists, 2012, lk 138–155; R. Pohjola. Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse sünn. – Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2005, lk 373–401.

⁷ R. Pohjola. Viron arkistot ja suomalainen sukututkija. – Sukutieto 2008, nr 3 ja 4.